

правильного мовлення, адже в цих текстах не подаються ремарки, що таке мовлення не відповідає стандартам літературної мови. Особливу небезпеку такі тексти становлять для іноземців, котрі вивчають українську мову і, читаючи газету чи журнал, сприймають такий текст як нормативний.

Отже, в сучасній українській пресі наявні вкраплення різних соціолектів: суржику, кримінального аргю, професійних соціолектів. Часописи є простором для мовної гри з читачем, отже, жаргонізми, арготизми, суржикізми в друкованих ЗМІ передають авторське ставлення, виконують експресивну функцію, а також функцію

номінації нових понять. Особливо активно розвивається політичний сленг, творцями якого є не тільки політики й журналісти, а й представники народу, носії живого мовлення. ЗМІ – це той простір, де жаргонізми виявляються, фіксуються, переплітаються з іншими соціолектами й творять нові смисли. З іншого боку, надуживання жаргонними, суржиковими конструкціями може призвести до розхитування мовної норми, літературного стандарту, тому, використовуючи подібне мовлення, слід відокремлювати його лапками, а в разі розлогих цитувань суржикового мовлення подавати відповідні коментарі в дужках.

1. Коваленко Б. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук.: 10.02.01 – українська мова. – К. : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 2003. – 19 с.
2. Третяк Н. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук: 10.02.01 – українська мова. – К., 2008 – 20 с.

3. Український жаргон : словник / за ред. Л. Ставицької. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
4. Словник сучасного українського сленгу / за ред. Т. Кондратюк. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.

N. Trach

CONTEMPORARY UKRAINIAN PRESS AS A SOURCE FOR NEW JARGON VOCABULARY

The article highlights the problem of jargon words usage in contemporary All-Ukrainian press and its influence on standard speech forming. The special attention is paid to the problem of political jargon.

Keywords: jargon, surzhyk, code-switching, standard speech.

УДК 811.51-13

Туранли Ф. Г.

ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ ДАВНЬОТЮРКСЬКИХ ТЕКСТІВ

У статті розглянуто необхідність розроблення відповідної методології з метою опрацювання архівних документів, зокрема текстів, написаних османсько-тюркською мовою. Також подано здійснений автором адекватний переклад одного з таких документів на українську мову, його транслітерація і тлумачення.

Ключові слова: архівні документи, османсько-тюркська мова, арабське письмо, методологія.

У вивченні подій минулого архівні документи є важливим джерелом для об'єктивного висвітлення історії та встановлення зв'язку між минулим, теперішнім та майбутнім. У турецьких архівах, зокрема Османському державному архіві в Стамбулі, зберігається чимало документів,

які містять важливу інформацію з історії України. За даними книги-довідника цього архіву [1], який вважається одним з найбагатших у світі, а також праць турецького історика та архівіста професора Ю. Галачоглу, кількість документів, які охоплюють історію Туреччини Османської

доби (1299–1923 рр.), у названому архіві становить приблизно сто мільйонів одиниць, а також 350 тисяч реєстрових книг (*Defterler*), які є національною культурною спадщиною.

Український тюрколог Г. Халимоненко у монографії «Історія турецької літератури» зазначає: інформація про те, що «...давні тюрки мали свою писемність спорадично з'являлася як у документах самих тюрків, так і в джерелах інших народів» [2, 25]. Розвиток тюркської традиції написання текстів-документів з використанням різного письма та мов тривала вже з часу виникнення та розбудови Османської держави. Ці безцінні документи зберігалися в скарбницях разом із найкоштовнішими речами.

У згаданій книзі-довіднику йдеться про те, що з 1921 по 2008 р. послугами зазначеного архіву користувались 15529 дослідників-тюрків та 4882 вчених із 76 країн світу. Найбільше було дослідників зі США (580 осіб), Японії (167 осіб); також – з України (від часу відродження незалежності – 14 осіб), Нової Зеландії (1 особа) тощо.

Хронологічно основні документи, котрі стосуються історії України, починаються добою прийняття Кримським ханством османського протекторату в 1475 р. аж до часу укладення Ясського мирного договору 1792 року в результаті завершення війни (1787–1791 рр.) між Російською та Османською імперіями. Зазначимо, що ці документи, написані османсько-тюркською мовою з використанням арабської графіки, зберігаються у різноманітних фондах названого архіву: *Hatt-ı Hümayun* (документи, що виходили із султанської канцелярії), *Eyâlet-i Mümtaze* (документи з провінцій з певною автономією), *Düvel-i Esnebiyye* (документи дипломатичного характеру), *Kırım Hanlığı Kalemî* (документи з канцелярії Кримського ханату), *Hotin hazinesi* (документи, що стосуються Хотина), *Kamenice Hazine* (документи, що стосуються Кам'янця), *Kefe Mukataası* (документи фінансово-розрахункового характеру з Кафи), *Azak Hazinesi* (документи, що стосуються Азова) та інші.

Для правильного прочитання, визначення та озвучення голосних фонем в арабській мові неабияке значення мають оголоси (*حركاتة gârake*) – система діакритичних знаків (пишуться над чи під буквами): напр., *медде* (آ – буква *еліф* з медде), *фетге* (م – буква *мім* з фатге), *кесре* (ت – буква *те* з кесре), *шедде* (د – буква *лем* з шедде), *дамма* (ق – буква *каф* з дамма), *гамзе* (ا – буква *еліф* з гамзе), *сюкун* (ب – буква *бе* з сюкуном), *тенвін* (غ – буква *гайн* з тенвіном) тощо. Слід наголосити, що на відміну від арабської тюркська мова не потребує використання подібних знаків.

Хоча в османсько-тюркській мові вживається чимало арабських слів з метою полегшення написання і читання текстів використовувались прості форми арабської графіки, наприклад «Rık'a». Нижче подаємо зразки цього стилю з османського рукопису:

ا ب ت ج د ر س س س س س ط ظ ع ف ق ك ك

ل م ن ه و ه ه ه ه ل ا ی ه

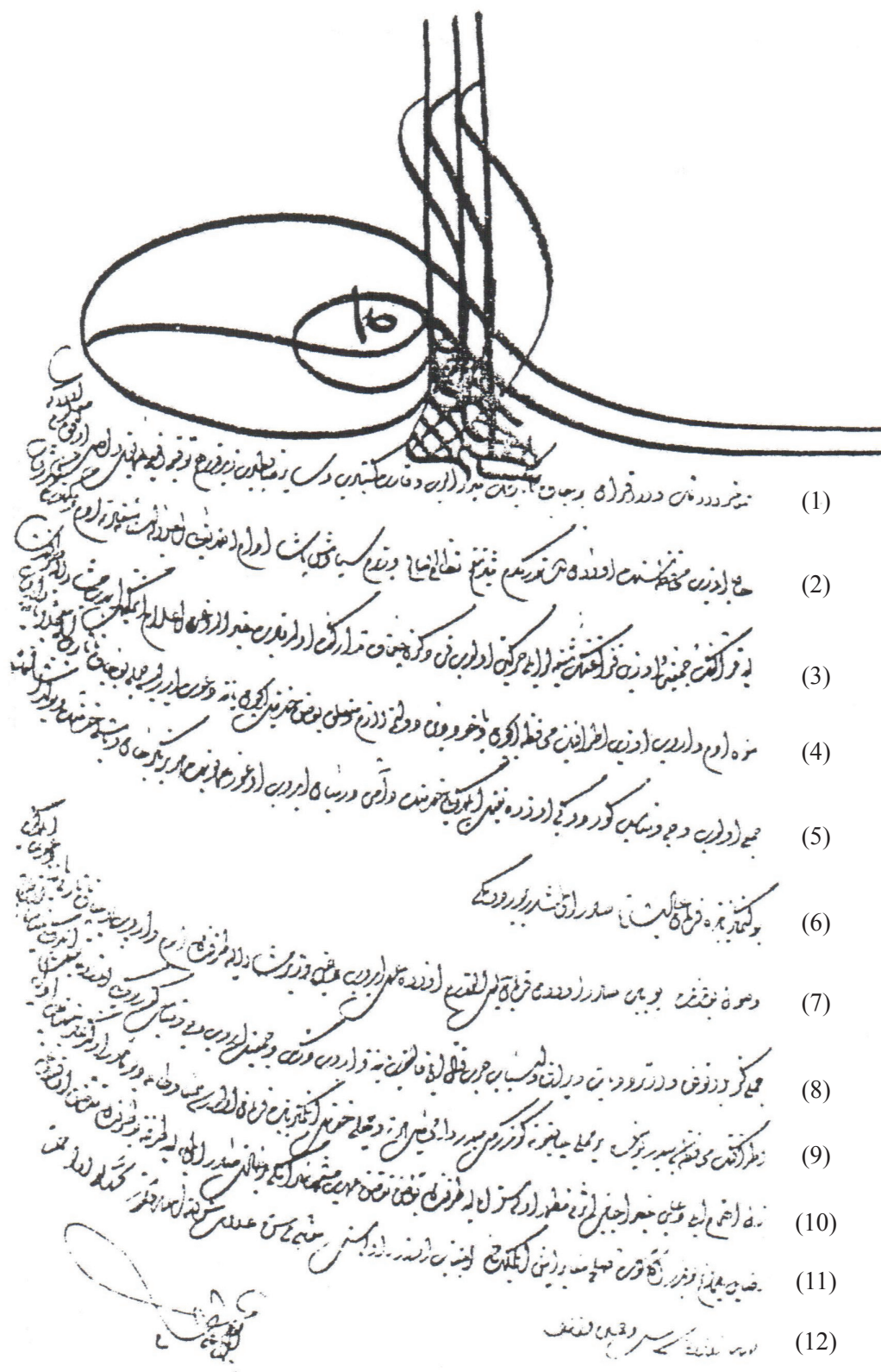
Зауважимо, що відсутність зазначених діакритичних знаків сьогодні ускладнює читання подібних текстів. Отож, для розуміння та адекватного перекладу згаданих архівних документів дослідник має добре володіти класичними мовами мусульманського Сходу (арабською, перською, османською), а також сучасною турецькою [3]. Крім того, дуже бажано мати необхідні знання уйгурської, чагатайської, кримськотатарської мов, що є базою для вивчення середньовічної писемної мови *тюркі*. Звичайно ж, передусім потрібно бути фахівцем з палеографії. Подолання лінгвістичного бар'єру є важливим засобом для виявлення і класифікації джерельних матеріалів, зокрема архівних документів, а також адекватного перекладу текстів та їх об'єктивної інтерпретації [4].

Відомий турецький історик Ільбер Ортаїли зазначає: «Однією з умов розвитку історіографії є спостереження за світовою історією, а також іншими народами та культурами» [5, 203]. Суголосно з ним висловлює свою думку і Зекі Веліді Тоган про те, що сенсом історичної науки є дослідження «діяльності людини, її життя» [6, 16, 18]. Як взірцевий підхід до досягнення особливостей тюркської історіографії є спадщина О. Пріцака, Я. Дашкевича, Г. Іналджика та інших вчених, які заклали підвалини відповідної методології дослідження українсько-турецьких взаємин, формування концепції державотворення, а також розвитку українського сходознавства.

Запропонований автором метод інтерпретації архівних документів може бути корисним при розробці методології для розв'язання проблеми, порушеної у статті.

До статті додається архівний документ османсько-тюркською мовою – *ферман* турецького султана Ібрагіма очільнику Буджацьких татар. Ферман написано у стилі *дивані* тогочасної турецької палеографії арабськими літерами 1647 р.; він складається з дванадцяти рядків і зберігається в архіві музею Топкапи у Стамбулі [див. 7; 8].

Нижче подаємо факсиміле оригіналу, транслітерацію латиницею повного тексту цього документа і його український переклад порядково.

Ферман турецького султана Ібрагіма очільнику буджацьких татар (факсиміле)

Leh kralının ve Özü Kazağı'nın

Karadeniz'e çıkmaya hazırlandıklarını, Siyavuş Paşa'nın haber vermesi üzerine, yardıma çağırıldıkları takdirde, sefere adam göndermeleri için, Bucak Tatarları ümerasına, Sultan İbrahim tarafından gönderilen ferman.

(Tuğra):

Şah İbrahim bin Ahmed Han el-muzaffer dâima

1. Mefâhirü'l-emâsili ve'l-akrân, Bucak Tatarı'nın mirzaları ve kart kişileri ve sâyir zabıtları – zîde kadrühüm – tevkî-i refî-i hümayûn vâsıl olıcak malûm ola ki:

2. Hâlâ, Özi muhafazasında olan, düstûr-i mükerrem, müşîr-i mü-fahham, nizâmü'l-âlem, vezîrim Siyavuş Paşa – edâme'llâhü teâlâ iclâlehû – Âsitâne-i Saadetime âdem ve mektûb gönderüb,

3. Leh kralının cem'iyyeti ve Özi Kazağı'nın şaykalar ile hareketi olub, Karadeniz'e çıkmak tedârükünde oldukların haber alduğun îlâm etmeğin, imdi müşârün-ileyh tarafından,

4. sefere âdem varub, Özi etrafını muhafaza içün, veyâhud dîn ve devletime lâzım ve müteallik, bâzı hidmet içün, yanına davet eder ise, cümle Bucak Tatarı ile, muaccelen yanına varub,

5. Cem olub, vech u münâsib gördüğü üzere, tâyn eyledüğü hid-metde dâmen-i der-miyân edüb, uğur-î hümayûnumda, her biriniz can ve başla hidmet ve yoldaşlıkda,

6. Bulunmanız babında fermân-i âlî-şânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki:

7. Vusul buldukda, bu bâbda sâdır olan fermân-i celîlü'l-kadrim üzere amel edüb, dahî vezîr-i müşârün-ileyh tarafından âdem varub Bucak Tatarını yanına davet eyledikde –

8. Cümledeniz, bilâ-tevakkuf ve lâ-tereddüd yat ve yarak ve esbâb-ı harb-i kıtal ile kalkub yanına varub, dernek ve cem'iyyet edüb, vech ü münâsib gördüğü üzere tâyn eyledüğü hidmet, Özi:

9. Etrafının muhafazası mıdır? Yohsa bir mahalle çapguna göndermek midir? Ve'l-hâsıl, her ne veçhile hidmet eylemeniz babında ferman olursa, sem'an ve tâaten deyiş me'mûr olduğunuz hidmeti edaya.

10. Bezl-i ihtimam ile, duâ-yı hayr-i icâbet-eserime mazhar olasız. Amma, Leh tarafında bâzı nakd-i ahdi müş'ir, mâ-dâm ki, bir halet sâdır olma-ya, Leh tarafına bu taraftan taarruz olunduğuna,

11. Rızâ-yı hümayûnum yokdur. Ana göre, sulha mugayir iş eylemekden ictinâb üzere olasız. Şöyle bilesin. Alâmet-i şerîfe îtimâd kılasız. Tahfîren fi evâhiri.

12. Cümâze'l-ûla, sene sitte ve hamsîn ve elf.

H. 1056.
Be-makâm-ı
Kostantmiyye
el-Mahrûse

УКАЗ

Султана Ібрагіма¹, володаря Османської держави, головнокомандувачу Буджацьких² татар: про готовність надати допомогу та вирушити в похід зі своїм військом. У зв'язку з повідомленням Сіявуша Паши³ про те, що Польський король⁴ і Дніпровські козаки⁵ готуються до виходу в Чорне море.

Тугра⁶

1. Повідомляю всіх мурз, достойних мужів, офіцерів Буджацьких татар, котрі заслуговують довіри та похвали:

2. До мого Високого та щасливого палацу в Стамбулі прибув посланець від мого Дніпровського намісника, візира Сіявуша Паші⁷, з листом.

3. Той повідомляє мене, що Польський король⁸ зі своїм військом та Дніпровськими козаками⁹ готується до походу з виходом у Чорне море.

4. Задля захисту Дніпровських¹⁰ земель, а також в інтересах нашої держави, [намісник] просить надати належну допомогу за потреби.

5. Будьте згуртованими, дружними, готовими у разі необхідності служити вірою і правдою за призначенням із усією відповідальністю.

6. Головною підставою цьому є моє розпорядження. Наказую:

7. Коли отримаєте цей високий *ферман*¹¹ і прибуде до Буджацьких татар посланець згаданого Паші попросити допомоги та забезпечити виконання мого розпорядження, –

8. вирушити всім своїм військом із сильними, хоробрими вояками та об'єднатися з військом Паші¹² в єдину армію, служити за призначенням:

9. захистити Дніпровські землі, чи піти в похід по здобич заради добробуту країни.

10. Однак, якщо з боку Польщі не буде ніяких військових дій та зазіхань,

11. я не маю наміру карати ляхів. Тому попереджаю: не чинити заходів, які б суперечили мирній угоді¹³.

12. Ви повинні бути вірними величчю, високій честі та славі володаря Високої Порти¹⁴.

Гіджрі 1056¹⁵.
Місце написання ферману – Стамбул.

Примітки та коментарі до тексту документа

¹ Роки правління: 1640–1648.

² Буджак (тур. *Bucak*) – південна територія Бесарабії, яка включала в себе такі регіони: Ізмаїл (*İsmail*), Когул (*Kohul*), Акерман (*Akkirman*) та Бендери (*Bender*). Територія Буджаку наприкінці XV ст. відокремилася від Молдови (турецькою *Bogdan*) і опинилася під владою турків. Населення історичного Буджаку, за статистикою 1938 року, складалося з 528 тис. румунів, 285 тис. росіян та українців, 178 тис. болгар, 106 тис. гагаузів, 80 тис. німців та незначної кількості кримських татар [9, 58; 10, 279].

³ Дніпровський намісник султана Ібрагіма в Україні.

⁴ Владислав IV Ваза (пол. *Władysław IV Waza*; 19 квітня 1595 р. – 20 травня 1648 р.) – правитель Речі Посполитої, король Польський і великий князь Литовський (1632–1648), цар Московський обраний (1610–1613) і титулярний (1610–1634). Син Сигізмунда III Вази й Анни Габсбург.

⁵ Йдеться про Запорозьких козаків.

⁶ На початку документа каліграфічний, логотипного характеру знак, в якому містяться відомості з родоводу та титулування. Зміст тугри цього документа: «Я, Ібрагім-падишах, син Агмед-хана є завжди переможцем!» (Про тугри кримських володарів докладно див.: 11).

⁷ Див. прим. 3.

⁸ Владислав IV Ваза (див. прим. 4) у 1646 р., готуючись до війни з Туреччиною, вів таємні переговори з представниками козацької старшини, серед яких був Б. Хмельницький.

⁹ Див. прим. 5.

¹⁰ Йдеться про українські землі.

¹¹ Указ султана *Fermân-î âlî-şân, fermân-î pâdişâhî, fermân-î hümayûn, fermân-î celîl-ül-kadr vs*, який видавався у письмовій формі (*Develloğlu F. a.g.e. – S. 260*).

¹² Див. прим. 3.

¹³ Очевидно, йдеться про мирний договір, укладений 1621 року між Османською імперією та Річчю Посполитою [12].

¹⁴ Йдеться про султана Ібрагіма (роки правління: 1640–1648).

¹⁵ 1646 рік за християнським літочисленням.

1. Sarıay Y. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi. Başbakanlık Basımevi. Üçüncü Baskı [Електронний ресурс] / Yusuf Sarıay. – İstanbul, 2010. – 597 s. – Режим доступу: www.devletarsivleri.gov.tr. – Назва з екрана.
2. Халимоненко Г. І. Історія турецької літератури / Г. І. Халимоненко. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2009. – 544 с.
3. Туранли Ф. Османсько-тюркська палеографія у контексті розвитку писемності / Ф. Туранли // Магістеріум : Мовознавчі студії. – 2009. – № 37. – С. 90–92.
4. Туранли Ф. Методологічні проблеми дослідження османської історії / Ф. Туранли // Матеріали Міжнар. наук. конф. «Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки» (28–30 травня 2008 р. ; м. Київ, НаУКМА). – К. : Вид-во Аратта, 2009. – С. 269–281.
5. Mappa Mundi . Збірник наук. праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. – Л. ; К. ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 1996. – 991 с.
6. Togan Zeki Velidi A. Tarihte Usul. 4-üncü Baskı / A. Velidi Zeki Togan. – İstanbul : Enderun Yayınları, 1985. – 350 s.

7. TSMA-Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (Архів Музею Палацу Топкапи). – No E. 610/17.
8. Aktan A. Osmanlı paleografyası ve siyasi yazışmalar / Ali Aktan. – İstanbul : Osmanlılar İlim ve İrfan Vakfı Yayınları, 1995. – S. 178–179.
9. Sertoğlu M. Osmanlı Tarih Lûgati / M. Sertoğlu. – İstanbul, 1986. – S. 58.
10. Bucak // Türk Ansiklopedisi. – Ankara, 1976. – Cilt VIII. – S. 279.
11. Фаизов С. Тугры крымского ханского двора XVII – начала XVIII столетий в протоколе и художественной структуре грамот ханов и принцев / Сагид Фаизов // Mappa Mundi : зб. наук. праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. – Л. ; К. ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 1996. – С. 427–434.
12. [Turanlı] Ferhat Gardaşkanoglu. Osmanlı-Ukrayna münasebetleri / Ferhat Gardaşkanoglu [Turanlı] // Tarih ve medeniyet. – İstanbul, 1995 (Mart). – S. 43–45.

F. Turanlı

THE PARTICULAR QUALITIES OF THE OLD TURKIC TEXTS WAY OF WRITING

The article deals with the necessity of the adequate methodology elaboration which will allow to work with the archival documents, especially with the Osman-turkic texts. Besides, the author's adequate translation, transliteration and commentation of one of such texts is presented in the article.

Keywords: archival documents, Osman-turkic, arabic writing, methodology.